

Büntetések és a büntetőjogi per a Tokugawa-sógunátus korában

Bevezetés

Az Edo-kor 江戸時代 (1603-1868) Japán történelmének egy igen jellegzetes, és napjainkban is népszerű időszaka.¹ Jellegzetes, hiszen a Tokugawa-sógunok és a *bushi* 武士 réteg vezetésével egy több mint 250 évig tartó, békés korszak jött létre a japán történelemben. Népszerű időszak, mivel jelenleg is nagy számban jelennek meg olyan filmek, sorozatok, regények, képregények, amelyek az Edo-korban játszódnak, s külföldön és belföldön egyaránt ismertek és kedveltek a samurájokról, nindzsákról szóló történetek. Ezekben a filmekben, történetekben gyakran láthatjuk, hogy az Edo-korban mindenki kardot visel, gyakoriak a gyilkosságok, bosszúállások, szigorú büntetések. De vajon mennyi az igazságtartalma ezeknek a történeteknek? Milyen büntetéseket szabtak ki az Edo-korban, és hogy zajlott az Edo-kori igazságszolgáltatás? Ezekre a kérdésekre keresem a választ írásomban.

Az Edo-kori büntetőjog jellemzői és forrásai

Az Edo-kori emberek a bűncselekményeket leggyakrabban *akujin* 悪事 (szó szerint: „gonosz dolog”) nevezték, de az alábbi elnevezések is ismertek: *hibun* 非分, *hidō* 非道, *zaika* 罪科, *jakyoku* 邪曲, *kusegoto* 曲事.² A középkori büntetőjogban a speciális prevenciónál jelentősebb volt a generális prevenció szerepe, s ez az Edo-korban sem volt másképp. Így a *bakufu* arra törekedett, hogy a büntetések elrettentsék a népet, ezáltal eltántorítsák őket a hasonló jellegű bűncselekmények elkövetésétől. Ezt az elrettentést korabeli kifejezéssel *migorashin* vagy *migorin* 見懲 nevezték. Az 1790-ben létrejövő, *ninsokuyosebának* 人足寄場 nevezett büntetés-végrehajtási intézmény azonban már a speciális prevenció elvének előfutára volt.

Az Edo-korban a *bakufu* joga szerint a büntetőjogi felelősség alsó korhatára 15 év volt. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a 15 év alattiakat egyáltalán nem büntették volna. Az ennél fiatalabb gyermekekről úgy tartották, hogy „gyermeki lelkük miatt nem képesek különbséget

¹ Jelen dolgozat a 2017-es OTDK-ra készült *Bűn és bűnhődés Edóban – a Tokugawa-sógunátus büntetőjoga* c. dolgozat rövidített változata.

² ASAKO Hiroshi 浅古 弘 – ITŌ Takao 伊藤 孝夫 – UEDA Nobuhiro 植田 信廣 – JINBO Fumio 神保 文夫, *Nihon hōseishi* 日本法制史, Seirin Shoin, Tōkyō, 2010, 213.

tenni jó és rossz dolog között” (「子心にて無弁」 „*kogokoro nite wakimae nashi*”), ezért büntetésüket mérsékeltek.³ Így például a 15 év alatti gyermekek által elkövetett gyilkosságok vagy gyújtogatások esetén az elítéltet nem az alapesetben kiszabandó halálbüntetéssel, hanem egy szabadságra irányuló büntetéssel, *entō*val 遠島, száműzetéssel sújtották. Továbbá, a száműzetés végrehajtását is felfüggesztették mindaddig, amíg az elítélt be nem töltötte 15. életévét: az ítélet végrehajtásáig rokonoknál helyezték el a gyermeket.⁴ Hasonlóképp mérsékeltek a büntetést az elmebetegek által elkövetett bűncselekmények esetében is.⁵

A *bakufu* alapvetően fenntartotta magának az állam büntetőigényét, de bizonyos szinten elismerte a magán-igazságszolgáltatást is. Például ha egy férj meggyilkolta az őt megcsaló feleségét és annak szeretőjét, nem büntették meg érte.⁶ Hasonlóképp, ha a már eljegyzett, de még nem megházasodott lány paráznaságot követett el, a szülő büntetés nélkül megölhette akár a szeretőt, akár a saját lányát.⁷ Szintén megemlíthetjük példának a bosszúállás (*katakiuchi* 敵討) esetét is. Ha valaki pl. szülőjéért akart bosszút állni, ezt a magánbosszút a *bakufu* elismerte és nem büntette, azonban az érintett félnek a bosszú végrehajtása előtt meg kellett szerezni az ura beleegyezését, amelyről hivatalos okiratot kapott.⁸

A Tokugawa-sógunátus idején elkülöníthetjük egymástól a *bakufu* jogát, az egyes *hanok* jogát, valamint a városok, falvak jogát. Az egyes *hanok* saját jogszabályokkal bírtak, azonban a jogszabályokat nem foglalták írásba, illetve nem feltétlenül alkottak feljegyzéseket a büntetésekről, ítéletekről. Általánosságban véve elmondhatjuk, hogy a *hanok* büntetőjoga két fő forráson alapulhatott: a *bakufu* jogán (az alább tárgyalt *Kujikata Osadamegakin* 公事方御定書), valamint a korabeli kínai, Ming és Qing büntetőtörvénykönyveken (*minritsu* 明律 és *shinritsu* 清律).⁹

A *bakufu* büntetőjogának egyik legfontosabb forrása az 1742-ben, a nyolcadik Tokugawa-sógun, Yoshimune parancsára kiadott *Kujikata Osadamegaki*. A *Kujikata Osadamegaki*ban a bíraskodással kapcsolatos precedenseket gyűjtötték össze és foglalták írásba két kötetben. Az első kötetben 81, míg a másodikban 103 cikkelyt találunk.¹⁰ A második kötet tartalmazta a

³ SAIKAWA Makoto 齋川 眞: *Nihonhō no rekishi* 日本法の歴史, Seibundō, Tōkyō, 1998, 318.

⁴ ŌKUBO Haruo 大久保 治男: *Edo no hanzai to keibatsu: zangyaku*, Edo hankachō jūwa. 江戸の犯罪と刑罰: 残虐・江戸犯科帳十話, Kōbundō Shuppansha, Tōkyō, 1988, 32.

⁵ ISHII Ryōsuke 石井 良助: *Nihon hōseishi gaiyō* 日本法制史概要, Sōbunsha, Tōkyō, 1973, 157.

⁶ „Mukashi no hōritsu wo yomu burogu – Kujikata Osadamegaki Gekan”, rekishishiryo.blog.jp.

⁷ ISHII Ryōsuke 石井 良助: *Nihon keijihōshi* 日本刑事法史, Sōbundō, Tōkyō, 1986, 73.

⁸ ISHII, *Nihon keijihōshi*, 72–73.

⁹ ASAKO 212., Curtis J. MILHAUPT – J. Mark RAMSEYER – Mark D. WEST: *The Japanese Legal System*, Foundation Press, St. Paul, 2006, 28.

¹⁰ ASAKO, i. m., 178.

büntetőbíráskodással kapcsolatos rendelkezéseket, precedenseket, illetve a büntetések felsorolását. A gyűjtemény kiegészítését követően a büntetőjoggal kapcsolatban 103 cikkelyt tartalmazott, melyek közül az utolsó, 103. cikkely tartalmazta a büntetések katalógusát. A második kötet büntetőbíráskodással foglalkozó cikkelyeit „az *Osadamegaki* 100 cikkelyének” (*Osadamegaki hyakukajō* 御定書百箇条) nevezték.¹¹ Ez a büntetőjogi gyűjtemény vált az edói büntetőbíráskodás alapjává. Fontos azonban megemlítenünk, hogy az *Osadamegaki* nem egy mindenki számára elérhető, megismerhető irat volt. A *bakufu* titkosnak minősítette, hivatalosan csak a bíráskodással foglalkozó hivatalnokok ismerhették a tartamát.¹²

Az Edo-kori büntetések végrehajtási módjával kapcsolatban rendkívül hasznos forrásunk A *Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusa* 徳川幕府刑事図譜 című, 1893-ban, tehát már a Meiji-korban kiadott mű.¹³ A könyvben a szerző a Tokugawa-kor bűncselekményeiről, kínzásairól, büntetésnemeiről közöl illusztrációkat, majd illusztrálja a Meiji-kori modern büntetőjogot is. A kiadvány előszavában a szerző kritikus élel szól arról, milyen kegyetlen büntetések kora volt az Edo-kor, s kifejti, hogy ez már a múlté, a modern Japán már egy civilizált ország.¹⁴ Az illusztrációkat követően az egyes rajzokhoz rövid magyarázatokat is kapunk korabeli írott japán nyelven, valamint a magyarázatokat egy-két sorban angolul összefoglalva is olvashatjuk. Mivel a rajzok jól illusztrálják az Edo-kori büntetéseket, a kiadvány nagyon értékes forrásunk.

Az Edo-kori büntetésnemek

Az Edo-korban a büntetések kiszabását, illetve gyakran magát a büntetést is *oshiokinak* 御仕置 nevezték. Hogy milyen büntetéseket alkalmaztak ebben a korban, az *Osadamegaki* utolsó, 103. cikkelyéből tudjuk meg, ahol a legsúlyosabbtól kezdve sorrendben megtalálhatók a *bakufu* által bevett büntetéstípusok. Ezeket a büntetéseket csoportosíthatjuk az alapján, hogy az adott büntetés mire irányult.

¹¹ ASAKO 212., HIRAMITSU Yoshirō 平松 義郎: Edo no tsumi to batsu 江戸の罪と罰, Heibonsha, Tōkyō, 1988, 83.

¹² ASAKO, i. m., 178–179.

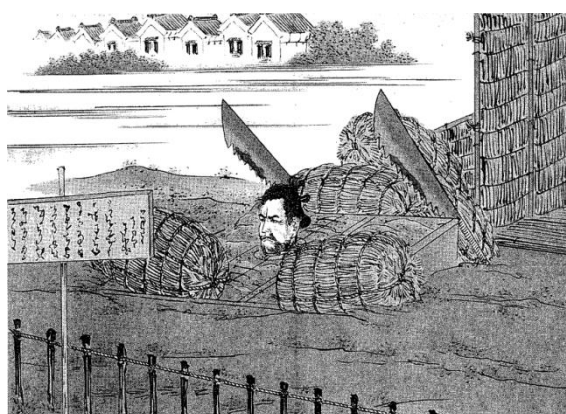
¹³ IYOKU Hideaki 伊能 秀明: „Fujita Shintarō henga »Tokugawa bakufu keiji zufu« (Fukkoku to kaisetsu) – Edo no torimono, gōmon, keibatsu no sekai o shiru” 藤田新太郎編画『徳川幕府刑事図譜』（復刻と解説）—江戸の捕物・拷問・刑罰の世界を知る—, Meiji Daigaku Hakubutsukan Kenkyūhōkoku 明治大学博物館研究報告, No. 4, 1999, 49.

¹⁴ IYOKU, i. m., 49–50.

Az életre irányuló büntetések (*seimeikei* 生命刑) kategóriája mai szóval élve tulajdonképpen a halálbüntetést, illetve a halálbüntetés különféle végrehajtási módjait takarja. Az Edo-korabeli emberek ezen különféle büntetésnemekre nem úgy tekintettek, mint a halálbüntetés kategóriája alá tartozó, eltérő végrehajtási módokra, hanem az alább ismertetett összes büntetésnemet önálló fogalomként kezelték.¹⁵ A halálbüntetéseket gyakran nyilvánosan hajtották végre, a végrehajtás helye Edóban a senjūi Kozukappara 千住小塚原 és a shinagawai Suzugamori 品川鈴ヶ森 volt.¹⁶

A legsúlyosabb életre irányuló büntetés a *nokogiribiki* 鋸挽 volt, mely „fűrészszel szétvágást” jelent. Ezzel a büntetéssel sújtották a súlyos, a konfuciánus rend alapjait veszélyeztető bűncselekményeket elkövetőket. A *nokogiribiki*t úgy hajtották végre, hogy a bűnöst egy ládába ültették, melyből csak a feje látszott ki; a ládát beásták a földbe, az elítéltet pedig egy bambuszból készült fűrészszel megsebeztek. A véráztatta fűrész a láda mellé helyezték, s az elítéltet közszemlére tették. A közszemlére tétel idejének leteltével az elítéltet körbehurcolták a városon (*hikimawashi* 引廻), majd keresztre feszítették.¹⁷ Így a *nokogiribiki* tulajdonképpen a keresztre feszítés egy speciális, közszemlére tétellel párosított módja volt. Mellékbüntetésként vagyonelkobzás (*kessho* 闕所) is járt: az elítélt földbirtokát, családi házbirtokát és családi vagyonát is elkobozták.¹⁸

A korábbi végrehajtási módot így ábrázolja *A Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusa* 54. ábrája:

54 鋸引仕置の図

19

¹⁵ SAIKAWA, i. m., 318.

¹⁶ SAIKAWA, i. m., 319.

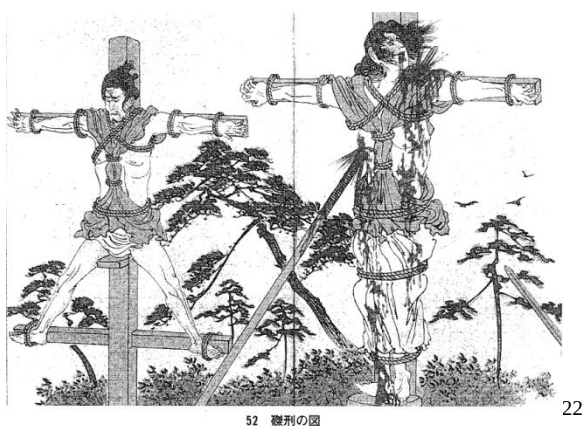
¹⁷ IYOKU, i. m., 97.

¹⁸ SAIKAWA, i. m., 319.

¹⁹ Kép forrása: IYOKU, i. m., 79.

A *nokogiribikinél* egy fokkal enyhébb büntetésnem volt a *haritsuke* 磔, azaz a keresztre feszítés. Ezt a büntetést az olyan bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazták, akik a feudális rendet veszélyeztették. Így például a hűbérúr meggyilkolásáért, szülők meggyilkolásáért, ellenőrzőpont (*sekisho* 関所) megkerüléséért keresztre feszítés járt.²⁰ A *haritsuke* keresztény hatásra terjedt el Japánban: az elítélteket keresztre feszítették, majd többen lándzsával szurkálták meg oldalról, s végül a torkát is átszúrták.²¹

A *haritsukéről* A Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusában az alábbi ábra látható:

A *gokumon* 獄門 elnevezésű büntetésnem lefejezést, és az elítélt fejének a börtön kapujára történő kitűzését, közszemlére tételét jelentette. A fej mellé egy táblát tűztek, melyet *sutefudának* 捨札 neveztek, és amelyen az elítélt nevét, korát, származási helyét, és az általa elkövetett bűncselekményt tüntették fel. A közszemlére tételt követő harmadik napon a levágott fejet eldobták, a *sutefuda* azonban összesen harminc napon keresztül állt a börtönkapun.²³

A *kazai* 火罪 kifejezés a máglyán élve elégetés büntetésnemét takarja. Ez volt az Edo-kori büntetőjogban az egyetlen olyan büntetés, amely a tálióelven alapult, hiszen a gyújtogatókat sújtották ezzel a büntetésnemmél.²⁴ A korabeli városok épületei fából épültek egymáshoz igen közel, így egy kisebb tüzesetből is hatalmas anyagi és életbeli károkkal járó katasztrófa alakulhatott ki.²⁵ Emiatt látta szükségesnek a *bakufu*, hogy elriassa a népet a gyújtogatás bűncselekményétől. Az elítéltet máglyára állítva egy faoszlophoz kötözték, majd élve megégették. A megégetett holttestet két éjszakán és három napon át közszemlére tették.²⁶ Nemcsak a meg-

²⁰ ŌKUBO, i. m., 29.

²¹ Uo.

²² Kép forrása: IYOKU, i. m., 78.

²³ ŌKUBO, i. m., 28.

²⁴ ŌKUBO, i. m., 29.

²⁵ ŌKUBO, i. m., 30.

²⁶ ŌKUBO, i. m., 29–30.

valósult gyűjtogatások elkövetőit büntették ilyen módon; gyakori volt, hogy a gyűjtogatás pusztá kísérlete is hasonló kegyetlen büntetést vont maga után.

A következő halálbüntetés-típus a *shizai* 死罪 volt. A *shizaira* ítélt személyt először a börtönből a vesztőhelyre vezették, ami *kiribának* 切場 neveztek. Itt letakarták az arcát, megkötötték, majd a társadalmon kívüli kasztba tartozó *hininek* 非人 segítségével előkészítették a kivégzéshez. A kivégzést lefejezés formájában, éjjel hajtották végre. A lefejezett holttestet ezután a *dotanbának* 土壇場 nevezett földhalomra helyezték, ahol bárki szabadon megvághatta, hogy kipróbálja a kardjának az életét. Ezt *tameshigirinek* 様斬 (szó szerint: „próbavágás”) vagy *otameshinek* 御様 neveztek.

A Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusának alábbi ábráján a *tameshigiri* látható. Figyeljük meg a lefejezett holttest alatt a *dotanbát*, illetve a rajz két oldalán látható két *hinint*, akik a test lefogásában és kinyújtásában segédkeznek.

49 御様 (おためし) の図

27

Az életre irányuló büntetések között az úgymond legenyhébb a *geshinin* 下手人 volt. Ezt a *shizaitól* eltérően nem éjszaka, hanem nappal hajtották végre, emellett abban is különbözött a *shizaitól*, hogy a lefejezett holttestet nem ajánlották fel *tameshigiri* céljára.²⁸ Egy további különbség abban állt, hogy a *geshinin*hez nem járult a vagyonelkobzás mellékbüntetése.

A fent bemutatott büntetésnemekkel a köznép köréből kikerülő bűnelkövetőket büntették. A *bushi* réteget kétféle halálbüntetéssel, a *zanzai* 斬罪 és a *seppuku* 切腹 büntethették.²⁹ A *zanzai* tulajdonképpen a *shizai*hoz és a *geshinin*hez hasonló lefejezést jelentett, míg a *seppuku* a különféle Edo-kori történetekből is jól ismert hasfelmetszéses öngyilkosságot jelöli. Nem teljes mértékben öngyilkosságot jelent azonban, hiszen amint az elítélt rituálisan felmet-

²⁷ Kép forrása: IYOKU, i. m., 76.

²⁸ ŌKUBO, i. m., 26.

²⁹ ASAKO, i. m., 215.

szette a hasát, a mögötte álló segítőtje, akit *kaishakuninnak* 介錯人 neveztek, elmet szette a torkát.³⁰

Az alábbi képen egy *bushi* lefejezésének módja látható: figyeljük meg az elítélt arcának eltakarását, valamint a szalmazsákot (*tawara* 俵), amelyen az elítélt térdepel. Az ítélet végrehajtását követően a *hininek* a holttestet egészen ágyékkötőig (*fundoshi* 褌) levetkőztették, és ebbe a szalmazsákba helyezték. A képen az elítéltet lefogó, leszorító férfiak a *hininek*, az ítéletet végrehajtó, jobb oldalon kardját felemelő férfi pedig a *dōshin* 同心. A háttérben középen álló, *kamishimót* 袴 (hagyományos *bushi* öltözetet) viselő két férfi a megfigyelőként részt vevő *okachimetsuke* 御徒目付 és *machiyoriki* 町与力. (Természetesen nem *bushi* személy kivégzésénél ők nem voltak jelen.) Az ábra jobb alsó részén látható barnás folt egy földbe ásott gödröt ábrázol, ezt a gödröt a vér felfogására használták. A kép háttérében egy másik, az ítélet végrehajtására váró elítéltet látunk letakart arccal, az őt őrző két férfi szintén *hinin*.

44 斬罪仕置の図

31

A testre irányuló büntetések

Az Edo-kor legelején az elítélt testére irányuló büntetések (*shintaikei* 身体刑) körében megtalálható volt számos, a Hadakozó fejedelemségek korából fennmaradt kegyetlen büntetésnem, így például a tüzes billog (*kain* 火印), az ujjlevágás (*teyubikiri* 手指切), a fül-, az orr- vagy a péniszlevágás (*mimisogi* 耳削ぎ, *hanasogi* 鼻削ぎ, *inkeigiri* 陰茎切).³² Ezeknek a

³⁰ HIRAMATSU, i. m., 91.

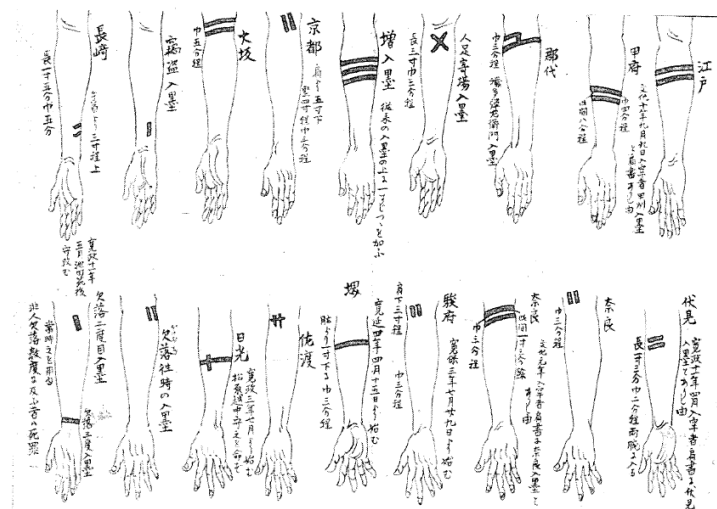
³¹ Kép forrása: IYOKU, i. m., 69.

³² ISHII, Nihon keijihōshi, 82.

kegyetlen büntetéseknek a helyét azonban Yoshimune sógun idejétől kezdve átvette a botütés (*tataki* 敲) és a tetoválás (*irezumi* 入墨).³³

A *tatakinak*, azaz a botütésnek két csoportját különböztethetjük meg: súlyos és enyhe botütést. A súlyos botütés (*jūtaki* 重敲) 100 ütést jelölt, míg az enyhe botütés (*karukitataki* 軽敲) 50 ütésből állt. Ez a büntetéstípus tulajdonképpen az ókori *ritsuryō* jogrendszerből ismert öt büntetéstípus (*gokei* 五刑) közül a korbácsolás (*chi* 笞) és a botozás (*jō* 杖) újraélesztése. Az ítélet végrehajtására használt botot *hōkijirine* 箠尻 nevezték, ez tulajdonképpen két összekötött bambuszrudat jelölt, ezzel mértek ütések a meztelenre vetkőztetett elítélt vállára, hátára és fenekére, ügyeltek azonban arra, hogy a hátgerincet ne érje az ütés. Az ítéletet a börtön kapuja előtt hajtották végre

Az *irezumi* 入墨, azaz a tetoválás váltotta fel a korábban említett kegyetlen büntetésfajtákat: 1710-ben vezették be, és általában más büntetésekkel együtt, mellékbüntetésként rótták ki.³⁴ A tetoválásra ítélt személy karjára a börtönön belül megkülönböztető jelzést tetováltak. A tetoválás örök időkre jelezte, hogy az adott egyén bűncselekményt követett el, továbbá mivel a tetoválások alakja és pozíciója Japán egyes térségeiben más és más volt, könnyen beazonosíthatóvá vált, hogy az elítélt Japán melyik részén követte el a bűncselekményt. Az alábbi ábrán láthatjuk, milyen sokféle tetoválás létezett Japán különböző régióiban.

40 入墨の図

35

³³ ŌKUBO, i. m., 39.

³⁴ ŌKUBO, i. m., 33.

³⁵ Kép forrása: IYOKU, i. m., 72.

Napjainkban az elítélt szabadságára irányuló büntetésnek a börtönbüntetés, a büntetés-végrehajtási intézetben letöltendő szabadságvesztés tekinthető. Az Edo-korban a maihoz hasonló büntetés-végrehajtási intézetek nem léteztek; a szabadságra irányuló büntetések így másmilyen jellegűek voltak.

A legszigorúbb szabadságra irányuló büntetés (*jiyūkei* 自由刑) az *entō* 遠島, vagyis a száműzetés volt, mely már a *ritsuryō*-ban és a középkori *bukehō*-ban is bevett büntetésnem volt (*ru* 流). Az *entō*-ra ítélt személyt szigetekre vagy távoli, elzárt területekre küldték, hogy ezáltal elszeparálják őt a társadalomtól. A száműzetésnek nem volt időbeli hatálya, hacsak valami miatt nem kegyelmeztek meg az elítéltnak, örökre szólt, s a száműzöttnek saját leleményességére hagyatkozva kellett túlélnie a szigeten.³⁶ Az elítéltet a büntetés végrehajtásáig a börtönben, a *kodenmachōi* börtönben (*rōya* 牢屋) tartották fogva, innen vitték a kikötőbe. A száműzöttnek a szigeten saját magának kellett lakhelyet készítenie, illetve megélhetését biztosítania. A szigetlakók különösen örültek, ha orvos, asztalos érkezett a szigetre. Arra is volt példa, hogy a száműzött földművelésbe kezdett a szigeten, vagy a szigetlakók közül feleséget szerzett magának és családot alapított, de ennél gyakoribb volt, hogy belehalt az éhezésbe vagy valamilyen betegségbe.³⁷

Az *entō*-nál egy fokkal enyhébb büntetésnek számított a *tsuihō* 追放, melyet kitiltásként fordíthatunk. A kitiltást hat különböző fokozatra oszthatjuk, a három fő fokozatot *omokitsuihō*-nak 重追放, *naka no tsuihō*-nak 中追放 és *karukitsuihō*-nak 軽追放 nevezzük. Azokat a helyeket, ahová a kitiltottnak tilos volt belépnie, *okamaichine* 御構地 vagy *okamaibashō*-nak 御構場所 nevezték.³⁸ A fokozatoktól függött a mellékbüntetés (vagyonelkobzás) mértéke is. A kitiltás büntetése gyakran a botütés vagy a tetoválás büntetésével párosult, s a kitiltás örök időre szólt.³⁹ Mindazonáltal ha a kitiltott mégis megjelent az *okamaibashō*-n, ha rajtakapták, mondhatta azt, hogy a családi sírját jött meglátogatni, így gyakran szemet hunytak a mulasztása felett.⁴⁰ Japán más térségeiben másfajta kitiltások is léteztek (más területekről való kitiltás), mivel azonban jelen dolgozatban csak a *bakufu* jogának bemutatására van lehetőség, ezekről most nem ejtünk szót.

³⁶ ŌKUBO, i. m., 31., SAIKAWA, i. m., 320.

³⁷ Uo.

³⁸ SAIKAWA, i. m., 320.

³⁹ SAIKAWA, i. m., 320.

⁴⁰ ŌKUBO, i. m., 33.

További szabadságra irányuló büntetés volt a *heimon* 閉門, a *hissoku* 逼塞, az *enryo* 遠慮, az *oshikome* 押込, a *tojime* 戸絞 és az *azuke* 預 is. Ezeknél a büntetéseknél közös pont, hogy mindegyiknél a saját lakóhely elhagyását tiltották valamilyen módon. A *heimon*nal, a *hissoku*val és az *enryō*val a samurájokat és a buddhista szerzeteseket sújtották, és mindhárom büntetésnemnél hasonlóképp engedélyezték a ház elhagyását éjjel tűzvész esetén, valamint orvos hívását hirtelen betegség esetén.⁴¹

Csak a buddhista szerzeteseket sújtották a *tsuiin* 追院, illetve a *taiin* 退院 büntetésével. Mindkettő a szerzetes lakhelyéül szolgáló templomból való kitiltást jelentett, ám míg a *taiin* esetében az elítélt egyszer visszamehetett lakhelyére összecsomagolni, a *tsuiin* esetében még erre sem volt lehetősége.⁴²

Az elítélt szabadságára irányuló büntetések közül az utolsó a bilincs, azaz a *tejō* 手錠 volt. Az elítélt kezére lopótök alakú bilincset helyeztek, amelyet papírral leragasztottak, s időről időre ellenőrizték, nem sérült-e meg ez a papír. Harminc, ötven vagy száz napig hagyták rajta a bilincset az elítélten.⁴³

A vagyonra irányuló büntetések

A vagyonra irányuló büntetések (*zaisankei* 財産刑) közül már ebben a dolgozatban is sokszor említettük a *kesshōt* 闕所, azaz a vagyonelkobzás büntetését. A *kessho* mindig mellék-büntetésként jelent meg valamilyen súlyosabb főbüntetés mellett. Ilyen volt például a *shizai* mellé kirendelt *kessho*, mely esetében mindig elkobzásra került az elítélt földbirtoka (*tabata* 田畑), házbirtoka (*ieyashiki* 家屋敷) és családi vagyona (*kazai* 家財). Enyhébb esetben, mint például a *naka no tsuihō* mellé kiszabott *kessho* esetében, csak előbbi kettőt kobozták el, az elítélt családi vagyona érintetlen maradt. *Kessho* esetében mindig végleg és visszavonhatatlanul kobozták el a fent említett ingó és ingatlan tulajdonokat.⁴⁴ Az *enza* 縁坐, azaz a kollektív felelősség elve miatt vagyonelkobzás végrehajtásakor a feleség házasságba bevitt vagyonát is elkobozták.⁴⁵

⁴¹ ISHII, Nihon keijihōshi, 84.; „Mukashi no hōritsu wo yomu burogu – Kujikata Osadamegaki Gekan”, rekishishiryō.blog.jp.

⁴² Uo.

⁴³ SAIKAWA, i. m., 320.

⁴⁴ ISHII, Nihon keijihōshi, 84.

⁴⁵ ŌKUBO, i. m., 45.

A vagyoni irányuló büntetések közé tartozó másik büntetéskategória a *karyō* 過料, vagyis a pénzbüntetés volt. A pénzbüntetés kategóriáján belül megkülönböztethetjük a súlyos pénzbüntetést (*jūkaryō* 重過料), az enyhe pénzbüntetést (*keikaryō* 輕過料), az elítélt anyagi körülményei figyelembe vételével kirótt méltányos pénzbüntetést (*ōbunkaryō* 応分過料), a ház homlokzatának hossza alapján kirótt pénzbüntetést (*komakaryō* 小間過料), valamint a falu egészére kirótt pénzbüntetést (*murakaryō* 村過料).

A társadalmi státuszra irányuló büntetések

A társadalmi státuszra irányuló büntetések (*mibunkei* 身分刑) kategóriájába olyan büntetésnek tartoztak, melyek hatására az elítélt valamely alacsonyabb társadalmi rangba, csoportba került. Az egyik ilyen büntetéstípus a *yakko* 奴 („szolgaság”), mellyel csak nőket büntettek. Az elítélt nőket a börtönben fogva tartották, s meghirdették, van-e olyasvalaki, akinek szolgára van szüksége. Ha volt ilyen jelentkező, a nőt átadták neki. A szolgát magával vivő személy különféle munkákat végeztethetett az elítélttel. Amennyiben nem akadt senki, aki magával vitte volna az elítélt nőt, továbbra is a börtönben tartották fogva, ahol szintén különféle munkákat végeztettek vele.⁴⁶ Szintén a *yakko* büntetésnemhez sorolhatjuk azt is, hogy az illegális prostituáltakat (*kakushibaijo* 隠売女), akik nem a központilag kijelölt piroslámpás negyedekben dolgoztak, kényszerítették, hogy három évig *Shinyoshiwarában* 新吉原, az edói kijelölt vigalmi negyedben végezzenek szolgálatot.⁴⁷

A *hinintekának* 非人手下 nevezett büntetésnemmél csak a köznépet sújtották. A *hinin* kifejezés szó szerint azt jelenti: „nem ember”, az Edo-kori társadalmi hierarchián kívül álló réteget nevezzük így. A *hininek* koldulással, a kivégzettek holttestének eltemetésével, kivégzések utáni takarítással stb. foglalkoztak. A *Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusában* több olyan rajz is látható, melyen *hininek* épp kivégzések után végeznek takarítást a vesztőhelyen.⁴⁸ A *hininteka* büntetéssel sújtott személy addigi rangját elvesztve ugyanilyen *hininné* vált.⁴⁹ Súlyosabb esetben messzi vidékre száműzték, s ott vált *hininné*.⁵⁰

⁴⁶ „Mukashi no hōritsu wo yomu burogu – Kujikata Osadamegaki Gekan”, rekishishiryō.blog.jp.

⁴⁷ ISHII, Nihon keijihōshi, 85.

⁴⁸ Kép forrása: IYOKU, i. m., 74.

⁴⁹ ISHII, Nihon keijihōshi, 85.

⁵⁰ Uo.

A fenti két büntetésen kívül ugyanúgy a társadalmi státuszra irányuló büntetések kategóriájába tartozott az *Osadamegakiban* nem szereplő *kaieki* 改易, mellyel csak a *bushikat* büntették: a *bushi* státuszukat elvették, s közrendűvé fokozták le őket.⁵¹

A méltóságra irányuló büntetések

Magától értetődő, hogy bármilyen büntetéssel sújtottak is egy embert, az természetesen sértette az egyén méltóságát. A kegyetlen büntetések, a megszégyenítéssel járó mellékbüntetések (pl. közszemlére tétel) mind-mind egyben az elítélt méltóságára is irányuló büntetések voltak. Léteztek azonban olyan büntetésnek is, melyeket nem tudunk besorolni a fent említett kategóriák egyikébe se; ezek a büntetések pusztán a bűnös méltóságára irányultak.

A *bushik* körében méltóságra irányuló büntetésnek (*meiyokei* 名誉刑) számított a *yakugitoriage* 役儀取上, vagyis a hivataltól való megfosztás. Egy samurájnak nagy csorba esett a méltóságán, ha elvették tőle a társadalmi befolyását, rangját is meghatározó hivatalát.

A köznép körében ugyanebbe a kategóriába sorolható büntetés volt a *shikari* 叱, vagyis a szidás. Számunkra talán kissé furcsának tűnhet, hogy a puszta szidást büntetőjogi fogalomként, büntetésneként kezeljük, az Edo-korban azonban ez egy méltóságra irányuló büntetés nem volt. A köznéppel szemben alkalmazták: a hivatali törvényszéken az elítéltet a hivatalnok (*bugyō* 奉行, *daikan* 代官) nyilvánosan megfeddte, majd szabadon engedte. Súlyosabb változatát *kittoshikarinak* 急度叱 nevezték.⁵²

Mellékbüntetések

A főbüntetésekhez a bűncselekmény súlyosságától függően mellékbüntetések is kapcsolódhattak. A korábban már ismertetett vagyonekobzáson kívül két olyan mellékbüntetéssel találkozhatunk az Edo-kori büntetőjogban, amelyek a büntetés végrehajtásának folyamatához kapcsolódnak. Az egyik a *hikimawasi* 引廻, vagyis a városon belül történő körbehurcolás. Az elítéltet az ítélet végrehajtása előtt lóra ültették, megkötözték, majd körbevitték a városon, ezzel közszemlére és közneveltség tárgyává téve a bűnöst. A *Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusában* a lentebb látható rajzon szerepel a *hikimawasi*.

⁵¹ ISHII, Nihon keijihōshi, 85.

⁵² Uo.

A körbehurcoláson kívüli másik mellékbüntetés a *sarashi* 晒, vagyis a közszemlére tétel volt. A közszemlére tétel Edóban mindig a Nihonbashinál 日本橋 (híd) történt, halálbüntetés mellékbüntetéseként kirótt *sarashi* esetében a közszemlére tétel után innen vitték az elítélteket a *suzugamori* vagy a *kozukapparai* vesztőhelyre.⁵⁴

A korabeli büntetőjogi per

Az Edo-korban kétfajta pertípust különböztettek meg: a *ginmisujit* 吟味筋 és a *deirisujit* 出入筋. Előbbi voltaképpen a modern kor büntetőperének, utóbbi pedig a polgári pereknek felelt meg. Míg a Kamakura-korban elengedhetetlen volt a perben álló felek aktív szerepvállalása; domináns volt az akkuzatórius eljárás szerepe (vagyis még büntetőjogi per esetében sem indult hivatalból eljárás, csak akkor, ha valaki keresettel élt az illetékes hivatalnál), az Edo-kori büntetőper már hivatalból indult meg. Az ügyészséghez hasonló szervezet azonban nem létezett; a büntetőbíráskodással foglalkozó szervek saját maguktól kezdtek nyomozásba, és indították meg az eljárást.

Az Edo-korban az igazságszolgáltatás és a végrehajtás hatalmi ága nem vált el egymástól, a különböző közigazgatási hivatalok egyben büntetőbíráskodással is foglalkoztak. A bíróságok a *rōjū* 老中 felügyelete alá tartoztak; bíráskodási joggal rendelkezett a *hyōjōsho* 評定所 nevű hivatal, továbbá a *bugyōk* 奉行; vidéken pedig a *bugyōn* kívül a *daikanok* 代官 is végezhettek bíráskodást.⁵⁵

⁵³ Kép forrása: IYOKU, i. m., 75.

⁵⁴ MAKI, i. m., 227.

⁵⁵ Jelen írásban csak a központi bírósági szervezetekről ejtünk szót, ugyanakkor meg kell említenünk, hogy az egyes daimyōbirtokokon az adott daimyōbirtokhoz tartozó személy ügyében a daimyō is ítélezhetett.

Meg volt határozva, hogy az egyes hivatalok rendelkeznek-e, és ha igen, milyen körben rendelkeznek vizsgálati és ítélelhozó hatáskörrel, ezt a jogkört *tegirinek* 手限 nevezték. Amennyiben egy hivatalnok nem rendelkezett egy adott ügyben ítélelhozó jogkörrel, felsőbb hivatalhoz kellett folyamodnia, ezt az eljárást nevezték *oshioki ukagainak* 御仕置伺.⁵⁶

Az eljárás nyomozati szakasza a sértett perindításával vagy egy adott ügy bejelentésével indult meg. Ha például nem természetes halált halt személy holttestét találták meg, a korabeli „rendőrtiszteknek” megfelelő *yorikik* 与力 és a *dōshinek* 同心 vezetésével, a *meakashik* 目明 (felbérelt „rendőrnnyomozók”) közreműködésével megvizsgálták a holttestet, majd következett a rokonok, érintettek kikérdezése. A holttest megvizsgálását *kenshinek* 検屍 nevezték, s egy korabeli kínai, igazságügyi orvostannal foglalkozó könyv, a *Muen Rokujutsu* 無冤録述 alapján végezték. Lopás gyanúja esetén az ellopott tárgy leírását tartalmazó papírt osztottak szét a zálogházak között (*shinabure* 品触), a gyanúsított elfogásának megsegítésére pedig körözőleveleket, *ninsōgakikat* 人相書 ragasztottak ki az országban.⁵⁷ A gyanúsítottat vagy behívták a bíróságra (a behívólevelet *sashigaminak* 差紙 nevezték), vagy letartóztatták. A gyanúsítottat, letartóztatását követően (Edóban) a *kodenmachōi* börtönbe szállították, itt tartották fogva az eljárás lezárultáig. A börtönben a férfiak társadalmi státusz alapján voltak elkülönítve, míg a nők társadalmi státuszra való tekintet nélkül, a nők számára fenntartott *onnnarōba* 女牢 kerültek.⁵⁸ A börtönökbe sok foglyot zsúfoltak össze, s egyfajta börtönhierarchia is kialakult közöttük. Mivel a higiéniai körülmények nem voltak kielégítőek, a börtönökben gyakoriak voltak a bőrbetegségek és a láz is.⁵⁹

Az Edo-korban úgy vélték, „a beismerő vallomás (*jihaku* 自白) a bizonyítékok királya”, ezért az ítélet meghozásához mindenképp szükség volt arra, hogy a gyanúsított beismerje a tettét. Olyannyira fontosnak találták a beismerő vallomást, hogy anélkül még elégséges bizonyítékok megléte mellett sem lehetett lezárni a pert.⁶⁰ A vádlottat az ítélőszék elé idézték, melyet *shirasunak* 白洲 neveztek. A bíraskodást végrehajtó hivatalnokok a hivatal „tornácán” (*en* 縁) térdepeltek, míg a vádlott velük szemben, a kertben, a földön térdepelt.⁶¹ (A *shirasu* elnevezés onnan ered, hogy a kertbe fehér homokot hozattak, ezen térdepelt a vádlott.⁶²) Itt

⁵⁶ ASAKO, i. m., 229.

⁵⁷ ASAKO, i. m., 230.

⁵⁸ ASAKO, i. m., 231.

⁵⁹ ASAKO, i. m., 231.

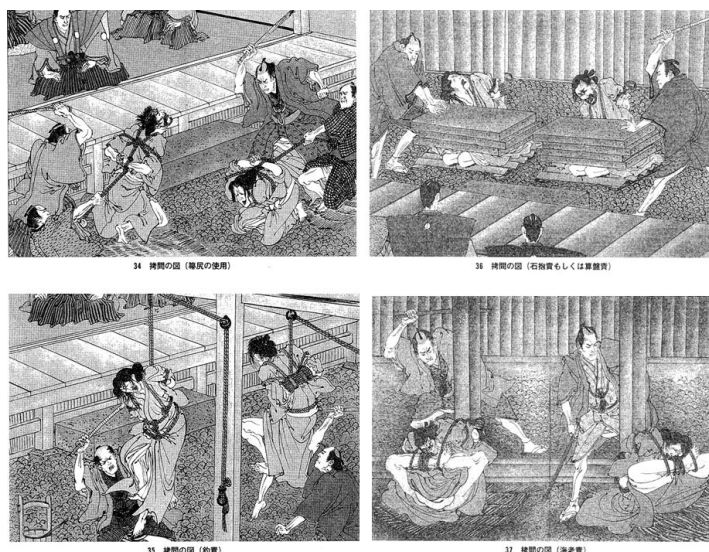
⁶⁰ HIRAMATSU, i. m., 45.

⁶¹ ASAKO 225.

⁶² ŌISHI, Manabu 大石 学 (szerk.): Ōedo maruwakari jiten. 大江戸まるわかり事典, Jiji Tsūshin

hajtották végre a kihallgatást (mely nem volt nyilvános), valamint a kínzásokat is. A beismerő vallomás kicsikarásához különböző kínzási módszereket vetettek be.⁶³ Az Edo-kori büntető-eljárásban négyfajta jellegzetes kínzásmódszer létezett. Összefoglaló néven *rōmonnak* 牢問 nevezték a verést (*muchiuchi* 笞打), a „sziklaölelést” (*ishidaki* 石抱) és a „rák-kínzást” (*ebizeme* 海老責); *gōmonnak* 拷問 pedig a „lógatásos kínzást” (*tsurizeme* 釣責).⁶⁴

A *muchiuchi* esetében a vádlott kezeit maga mögött megkötözték, majd a hátát verni kezdték. Az *ishidakinál* a vádlottat egy cikkcakkos kialakítású deszkára térdepeltették, kezeit háta mögött megkötözték, a térdére pedig nehéz kőlapokat, sziklatömböket helyeztek. Ha az imént említett két kínzásmód hatására sem volt hajlandó vallani a vádlott, az *ebizeme* végrehajtása következett. A vádlott két bokáját összekötözték, majd a bokáját hozzákötözték a nyakához, így egy rendkívül fájdalmas, egyfajta rákszerű testhelyzetet alakítottak ki. Ebben a testhelyzetben ütötték-verték a vádlottat.⁶⁵ A *tsurizemét* akkor alkalmazták, ha a bizonyítékok alapján nyilvánvaló volt, hogy a vádlott követte el a bűncselekményt, mégsem volt hajlandó beismerni azt. Ehhez a *hyōjōsho* engedélyére volt szükség.⁶⁶ A vádlottat fellógatták, és ebben a testhelyzetben verték. A *Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusa* mind a négy kínzásformát bemutatja:⁶⁷

Shuppankyoku, Tōkyō, 2005, 187.

⁶³ ŌKUBO, i. m., 19.

⁶⁴ ASAKO, i. m., 232.

⁶⁵ ŌKUBO, i. m., 20.

⁶⁶ ŌKUBO, i. m., 20.

⁶⁷ Kép forrása: IYOKU, i. m., 69–70.

Mindazonáltal az Edo-koriak úgy vélték, az a legjobb, ha kínzás nélkül, magától tesz valamást a vádlott, ezért erre törekedtek, s a kínzásokat nem alkalmazták nagy gyakorisággal.⁶⁸

Miután sikerült megszerezni a vádlott beismerő nyilatkozatát, azt írásba foglalták: az erről szóló iratot *kuchigakinak* 口書 nevezték.⁶⁹ Az érintetteket ismét az ítélőszék elé idézték, ahol felolvasták a *kuchigakit*, majd lepecsételtették az iratot a vádlottal.⁷⁰ Ezt követően a bíróságként funkcionáló hivatalok, hivatalnokok megvitatták az esetet, s összevetették az *Osadamegaki* rendelkezéseivel, valamint a precedensekkel, ez alapján hozták meg ítéletüket.⁷¹

Az ítélet kihirdetésére, melyet *rakujakunak* 落着 hívtak, ismét az ítélőszék előtt került sor: a gyakorlatban felolvasták az ítéletet tartalmazó iratot, melyet korabeli kifejezéssel *mōshiwatasinak* 申渡 neveztek. A *Tokugawa-bakufu büntetőjogi katalógusa* az ítélőszékről is tartalmaz illusztrációt. Az alábbi képen jól megfigyelhető a *shirasu* felépítése: az épület tornácán helyet foglaló, *kamishimót* viselő férfiak az ítélőbíróság tagjai, *bushik*. A középen helyet foglaló férfi öltözékét megvizsgálva láthatjuk, hogy ő szemmel láthatóan magasabb ragú, mint a mellette ülők: ő a *bugyō*. A mellette helyet foglaló férfiak alacsonyabb beosztású hivatalnokok: *metsukék* és *yorikik*. Feltűnhet, hogy a képen jobb oldalt helyet foglaló férfi öltözéke eltér a többiekétől, valamint egy kis pódiumot, asztalt látunk előtte. Ez a férfi az írnoki feladatokat ellátó *dōshin*, ő vezeti az ülés jegyzőkönyvét.⁷² Előttük a kertben láthatjuk a két vádlottat, egy férfit és egy nőt, megkötözve. A vádlottak mellett látható férfiakat *shimootokónak* 下男 (szó szerint: „alsórendű férfi”, „alantas férfi”) nevezték, közszolgák voltak. A képen nem látszik ugyan, de a vádlott mögött helyet foglalhattak a szemtanúk, az ügy további érintettjei is.⁷³

⁶⁸ ASAKO, i. m., 232.

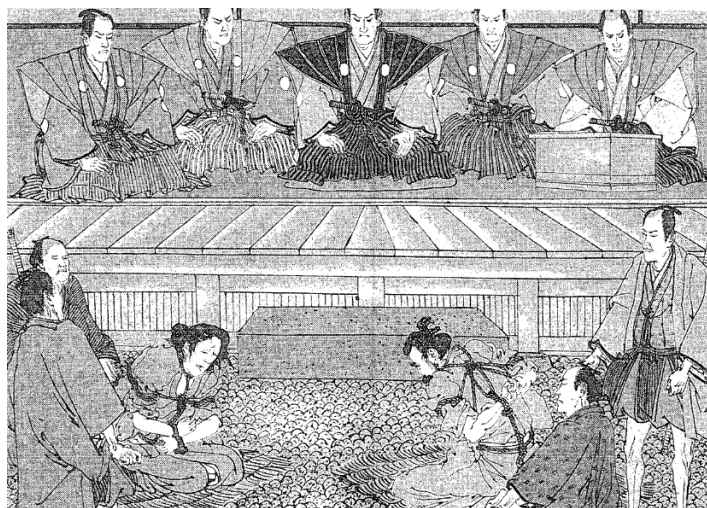
⁶⁹ HIRAMATSU, i. m., 46.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ ASAKO, i. m., 233.

⁷² ŌISHI, i. m., 187.

⁷³ Uo.

33 白洲の図

Mivel az ítélethirdetést követően rögtön következett az ítélet végrehajtása, a fellebbezés nem volt lehetséges, a *ginmisuji* eljárásának folyamata lezárult.⁷⁴ Ez visszalépést jelentett a középkori eljáráshoz képest: míg a Kamakura-kori *bukehō* bírósági eljárásrendjében három per utáni felülvizsgálati lehetőség is létezett, az Edo-korban semmiféle felülvizsgálatra nem volt mód.

Összegzés

A fentiekben megvizsgáltuk az Edo-bakufu büntetőjogának jellegzetességeit, majd a különféle büntetésnemeket. Megismertük, hogyan zajlott a korabeli büntetőjogi eljárás, s ennek keretén belül beszámoltunk a különféle kínzásmódokról is. Ezen ismertetés alapján elmondhatjuk: a modern kor büntetőjogához és büntetéseivel mérten valóban meglehetősen kegyetlen büntetéseket alkalmaztak az Edo-korban. A halálbüntetés számos formája ismert volt, s emellett ütéseket, megszégyenítést is alkalmaztak büntetésként. Láthattuk, hogy a vallomás kicsikarásához már-már a büntetésekkel felérő, vagy olykor kegyetlenségében magát a büntetést is felülmúló kínzási módszereket is bevetettek. Mindazonáltal azt is el kell mondanunk, hogy az Edo-kori büntetőjog a megelőző korszak, a Hadakozó fejedelemségek korához képest még mindig enyhébbnek bizonyult. A Sengoku-kor hadiurai által alkalmazott csonkítások helyét a botütés és a tetoválás vette át, s a későbbi korokban egyre több olyan intézménnyel találkozhatunk, melyek már a speciális prevenció elvét szolgálják.

Jelen tanulmány csupán egy apró szeletét mutatta be az Edo-kori büntetőjognak, az Edo-kori samuráj jognak. Mind a középkori (*chūsei* 中世), mind a kora újkori (*kinsei* 近世) sza-

⁷⁴ Uo.

muráj jog olyan kutatási terület, amely Japánon kívül kevésbé ismert, kevésbé kutatott. Az Edo-kori büntetőjogot is számos további megközelítésből kutathatjuk, így például összevet-
hetjük az egyes *hanok* jogszabályait a bakufu jogszabályaival, vagy akár megvizsgálhatjuk
egy adott térség precedenseit is.

Felhasznált irodalom

- ASAKO Hiroshi 浅古 弘 – ITŌ Takao 伊藤 孝夫 – UEDA Nobuhiro 植田 信廣 – JINBO, Fumio 神保 文夫: *Nihon hōseishi* 日本法制史, Seirin Shoin, Tōkyō, 2010.
- HIRAMATSU Yoshirō 平松 義郎: *Edo no tsumi to batsu* 江戸の罪と罰, Heibonsha, Tōkyō, 1988.
- IYOKU Hideaki 伊能 秀明: „Fujita Shintarō henga »Tokugawa bakufu keiji zufu« (Fukkoku to kaisetsu) – Edo no torimono, gōmon, keibatsu no sekai o shiru” 藤田新太郎編画『徳川幕府刑事図譜』（復刻と解説）—江戸の捕物・拷問・刑罰の世界を知る—, *Meiji Daigaku Hakubutsukan Kenkyūhōkoku* 明治大学博物館研究報告, No. 4, 1999, 49–103.
https://m-repo.lib.meiji.ac.jp/dspace/bitstream/10291/3973/1/hakubutsukankenkyu_4_49.pdf
- ISHII Ryōsuke 石井 良助: *Nihon hōseishi gaiyō* 日本法制史概要, Sōbunsha, Tōkyō, 1973.
- ISHII Ryōsuke 石井 良助: *Nihon keijihōshi* 日本刑事法史, Sōbundō, Tōkyō, 1986.
- MAKI Hidemasa 牧 英正 – FUJIWARA, Akihisa 藤原 明久 (szerk.): *Nihon hōseishi* 日本法制史, Seirin Shoin, Tōkyō, 2005.
- MILHAUPT, Curtis J. – RAMSEYER, J. Mark – WEST, Mark D: *The Japanese Legal System*, Foundation Press, St. Paul, 2006.
- ŌISHI Manabu 大石 学 (szerk.): *Ōedo maruwakari jiten*. 大江戸まるわかり事典, Jiji Tsūshin Shuppankyoku, Tōkyō, 2005.
- ŌKUBO Haruo 大久保 治男: *Edo no hanzai to keibatsu: zangyaku, Edo hankachō jūwa*. 江戸の犯罪と刑罰：残虐・江戸犯科帳十話, Kōbundō Shuppansha, Tōkyō, 1988.
- SAIKAWA Makoto 斎川 眞: *Nihonhō no rekisi* 日本法の歴史, Seibundō, Tōkyō, 1998.

További irodalom:

- HIGUCHI Hideo 樋口 秀雄: *Edo no hankachō* 江戸の犯科帳, Shin Jinbutsu Ōraisha, Tōkyō, 1995.
- HORNOS Dániel: „Jog a középkori Japánban – A Kamakura-kori bukehó”. *Távol-keleti Tanulmányok* 2016/2 [2017]: 47–85.
- ISHII Ryōsuke 石井 良助: *Nihon hōseishi* 日本法制史, Seirin Shoten Shinsha, Tōkyō, 1969.

ISHII Ryōsuke 石井 良助: *Nihon kokkashi* 日本国家史, Tōkyō Daigaku Shuppankai, Tōkyō, 1972.

JAMADZSI Maszanori: *Japán – Történelem és hagyományok*, Gondolat, Budapest, 1989.

NODA Yosiyuki: *Introduction to Japanese Law*, University of Tokyo Press, Tōkyō, 1976.

ŌKUBO Haruo 大久保 治男: *Ōedo keijiroku*. 大江戸刑事録, Roppō Shuppansha, Tōkyō, 1985.

ŌTAKE Hideo 大竹 秀男 – MAKI, Hidemasa 牧 英正: *Nihon hōseishi*, Seirin Shoin Shinsa, Tōkyō, 1975.

REISCHAUER, Edwin: *Japán története*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1995.

Internetes források:

A *Kujikata Osadamegaki* 公事方御定書 eredeti szövegének digitális átírata

„Mukashi no hōritsu wo yomu burogu – Kujikata Osadamegaki Gekan” むかしの法律を読む
ブログ – 公事方御定書下巻,

<http://rekishishiryo.blog.jp/archives/1032619800.html> [2016. 11. 06.]